

DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-17>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАЦЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Лариса Наливайко,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, проректор
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Дніпро, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-7696-4223
larysa-nalyvaiko@ukr.net*

Лариса Марценюк,

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та менеджменту
Українського державного університету науки і технологій справ
(Дніпро, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-4121-8826
rwinform1@ukr.net*

Анотація. У статті зроблено тематичний огляд досліджень вітчизняних та іноземних науковців стосовно запровадження скороченого робочого тижня та вивчення впливу від цього на продуктивність праці та на організм людини.

Зауважено, що Конституція України гарантує громадянам право на працю та на відпочинок. Проаналізовано норми годин праці впродовж тижня в Україні для різних вікових категорій громадян. Відзначено, що незважаючи на наявні ознаки психічного вигорання на роботі серед більшості українців, роботодавці поки ще не готові запровадити скорочений робочий тиждень внаслідок відсутності чіткого алгоритму досягнення виробничих завдань в повному обсязі за скорочені терміни.

Ключові слова: робочий час, неповний робочий час, скорочена тривалість робочого часу, реформування трудового законодавства, європейський досвід.

CONSTITUTIONAL RIGHT TO WORK: COMPARATIVE LEGAL CHARACTERISTICS

Larysa Nalyvaiko,

*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine, Vice-Rector
of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-7696-4223
larysa-nalyvaiko@ukr.net*

Larysa Martseniuk,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Economics and Management
of the Ukrainian State University of Science and Technologies
(Dnipro, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-4121-8826
rwinform1@ukr.net*

Abstract. The authors provides a thematic review of research by domestic and foreign scientists on the introduction of a reduced working week and the study of the impact of this on productivity and the human body. It is noted that the Constitution of Ukraine guarantees citizens the right to work and rest. The norms of working hours during the week in Ukraine for different age categories of citizens are analyzed. It is studied that despite the existing signs of mental burnout at work among most Ukrainians, employers are not yet ready to introduce a reduced working week.

Key words: working time, part-time work, reduced working hours, reform of labor legislation, European experience.

Постановка проблеми. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та Міжнародна організація праці (МОП) проводять спільні дослідження стосовно аналізу впливу тривалості роботи на захворювання і травми працівників в різних сферах, адже фахівці цих поважних організацій вважають, що тривалий робочий час (55 годин на тиждень та більше) є поширеним професійним фактором ризику, пов'язаним із великою кількістю смертей внаслідок ішемічної хвороби серця та інсульту (F. Pega et al., 2021).

Актуальність теми дослідження. Аби емоційне вигорання на роботі не стало однією з епідемій людства, потрібно докласти значних зусиль задля встановлення оптимального балансу праці та відпочинку працюючих.

Стан дослідження. В статті (R. Rugulies et al., 2021) група з 26 вчених з різних країн світу представили спільне ґрунтовне дослідження стосовно вивчення взаємозв'язку тривалості робочого тижня та рівня депресії працівників (а також смертності внаслідок депресії). Було проаналізовано відповіді більше ста тисяч учасників працездатного віку у 32 країнах. В результаті автори не знайшли фактів, які б підтвердили стійкий зв'язок між тривалим робочим часом та поширеністю депресії та смертністю від депресії.

Тривалий робочий час може бути фактором ризику поганого психічного здоров'я, проте мало відомо про потенційні чинники, які пом'якшують їх взаємозв'язок. У статті (E. Choi et al, 2021) науковці навели данні про проведенні дослідження стосовно залежності тривалості робочого тижня та рівня депресії у працівників в Південній Кореї. Виявилось, що особи, які працювали більше 69 годин на тиждень, частіше мали симптоми депресії, ніж ті, хто працював 40 годин на тиждень. Також вчені спостерігали більше психічних розладів у жінок, в порівнянні із чоловіками, адже жінки повинні встигати виконувати обов'язки як на роботі, так і в сім'ї. Вчені зробили висновок, що робота вище за законодавчу верхню межу Південної Кореї в 52 години на тиждень наражає працівників на більший ризик депресії.

Тривалий робочий тиждень і робота в нічний час та змінна робота є факторами ризику незадоволених потреб у медичній допомозі серед працюючого населення Кореї. Адже часи роботи медичних закладів фактично співпадають із годинами тривалої роботи працівників, і таким чином, вони не мають фізично часу на відвідування медичних закладів, крім того, таким працівникам бракує і фінансових можливостей на відвідування лікаря (H.Lee, & J. Rhie, 2021).

Є прогнози, що в майбутньому швидкий розвиток технологій може призвести до значного дефіциту оплачуваної роботи. Можливий варіант, який зараз обговорюють науковці, політики, профспілки, роботодавці та ЗМІ, – це скорочений робочий тиждень для всіх. У цьому контексті два важливих дослідницьких питання, які досі не задавалися: яка мінімальна кількість оплачуваної роботи необхідна для забезпечення благополуччя та психічного здоров'я і яка оптимальна кількість робочих годин, при якій психічне здоров'я працівників є найвищим? У статті (D. Kamerāde et al., 2019) наводяться результати дослідження агенції UK Household Longitudinal Study, яка впродовж десятиох років тестувала осіб у віці від 16 до 64 років. Аналітична вибірка становила більше півтори сотні спостережень. Дослідження було спрямоване на те, щоб вивчити, яким чином зміни робочого часу пов'язані зі змінами психічного самопочуття кожної людини з часом. Це дослідження показало, що навіть скорочення невеликої кількості робочих

годин (від 1 до 8 годин на тиждень) створює значні переваги для психічного здоров'я працівників. Разом з тим, результати досліджень не дали чіткого висновку – на скільки саме потрібно скоротити кількість годин в робочому тижні чи яку саме тривалість повинен мати оптимальний робочий тиждень, адже умови роботи в різних галузях мають свої відмінності, і не в кожній галузі є можливість перевести працівників на дистанційну роботу чи виконати п'ятиденний обсяг робіт за чотири дні.

Метою і завданням статті є аналіз досвіду різних країн зі скорочення тривалості робочого тижня та оцінка можливостей застосування такої норми в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конституція України гарантує кожному право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожен, хто працює, має також право на відпочинок. Це право забезпечене наданням днів щотижневого відпочинку, а також встановленням норм тривалості робочого часу, скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Питання щодо тривалості, складу, режиму та порядку обліку робочого часу регулюються главою IV Кодексу законів про працю України (КЗпП) (Code of Labor Laws of Ukraine).

При цьому робочим часом вважається встановлений Законом або на його підставі угодою сторін час, протягом якого працівники згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку, повинні виконувати за трудовим договором свої трудові обов'язки.

Робочий час буває нормальної або скороченої тривалості, або застосовується неповний робочий час. Конкретна тривалість робочого часу встановлюється на рівні підприємства – через локальні нормативно-правові акти та за угодою сторін трудового договору. В Україні, як і в більшості країн світу, нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень (ст. 50 КЗпП). При цьому підприємства та організації під час укладання колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу, ніж 40 годин на тиждень. В результаті скорочення тривалості робочого тижня працівник автоматично отримує скорочену грошову винагороду.

Стаття 52 КЗпП передбачає, що для працівників встановлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями. При п'ятиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками змінності, які затверджує власник або уповноважений ним орган за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації з додержанням встановленої тривалості робочого тижня. В цьому контексті хотілося б зауважити, що в останні роки вага рішень профспілкових організацій для адміністрації тієї чи іншої установи є незначною та формальною, більшість рішень приймає адміністрація без урахування вимог чи побажань профспілок.

Згідно із КЗпП України, на тих підприємствах, де за характером виробництва та умовами роботи запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним, встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. При шестиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин при тижневій нормі 40 годин, 6 – при нормі 36 годин і 4 – при нормі 24 години.

У ст. 51 КЗпП зазначається, що скорочена тривалість робочого часу встановлюється: для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень; для осіб віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень; для працівників, які зайняті на роботах зі шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень. На наш погляд, положення цієї статті потребують подальшої дискусії, адже дітям до 18 років бажано більше отримувати теоретичних знань задля більш стрімкого професійного зростання у дорослому житті, а не працювати по 36 годин на тиждень, майже нарівні із дорослими. Отримання практичних навичок після 18 років цілком можливо

при дуальному навчанні студентів, впродовж якого вони успішно поєднують теорію в закладах освіти і практику на робочих місцях з отриманням заробітної плати. На принципах дуальної освіти за кордоном працюють багато закладів освіти різних рівнів акредитації. В Україні поступове запровадження дуальної освіти у закладах вищої освіти є одним із пріоритетних напрямів, які зазначено в програмних стратегічних документах Міністерства освіти і науки України. До речі, у ЗВО, де працюють автори цієї статті, а саме: в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ та Українському державному університеті науки і технологій вже започатковано впровадження дуальної освіти.

На скорочену тривалість робочого часу мають право також працівники, що працюють в шкідливих умовах. Перелік виробництв, цехів, професій і посад зі шкідливими умовами праці, затверджується в порядку, встановленому законодавством. Наразі такий перелік затверджений постановою КМУ від 21.02.2001 р. № 163. В ньому вказані конкретні професії та посади певних виробництв та цехів, працівники яких мають право на скорочений робочий тиждень. Але у разі, коли виробництва та цехи, зазначені в Переліку № 163 без найменувань конкретних професій і посад, то правом на скорочену тривалість робочого тижня користуються всі працівники цих виробництв, цехів незалежно від назви професії або посади, яку вони займають (п. 5 Порядку застосування Переліку виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня, затвердженого наказом Мінпраці від 23.03.2001 р. № 122).

Крім того, законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників, наприклад, вчителів, лікарів тощо. Так, норми робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я затверджено наказом МОЗ від 25.05.2006 р. № 319. А для педагогічних працівників норми робочого часу та специфіка роботи визначені Законами України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, «Про загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. № 463-IX, «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р. № 1841-III, «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. № 2628-III, «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Разом з тим, маючи реальні умови сьогодення, фіксуємо фактичне перевищення норм робочого часу лікарями (внаслідок необхідності працювати із хворими на коронавірус) та педагогами (внаслідок недостатньої кількості педагогів в системі освіти, адже молоді фахівці не мають бажання працювати педагогами за, порівняно з іншими галузями, невелику заробітну платню).

Скорочений робочий час тривалістю 36 годин на тиждень передбачено і для інвалідів груп I і II, які працюють на підприємствах, у цехах і на ділянках, що призначені для використання праці цих осіб, якщо вони не користуються правом на одержання більш високих пільг (п. 6 постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого удосконалення використання праці пенсіонерів та інвалідів у народному господарстві і пов'язані з цим додаткові пільги» від 14.09.1973 р. № 674).

КЗпП України передбачено, що незважаючи на те, що працівнику встановлено скорочений робочий час, це жодним чином не впливає на розмір його заробітної плати. Хоча час, протягом якого працівник повинен виконувати трудові обов'язки, скорочується, працівник має право на оплату праці в розмірі повної тарифної ставки, повного окладу.

Варто врахувати, що скорочена тривалість робочого часу відрізняється від неповного робочого часу. Так, скорочений робочий час встановлюється чинним законодавством та в колективному договорі за ініціативи роботодавця, а неповний робочий час – за угодою між працівником і роботодавцем. При цьому неповний робочий час може встановлюватись як при прийнятті на роботу, так і згодом (ч. 1 ст. 56 КЗпП).

Розрізняють наступні форми неповного робочого часу: неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Законодавством не встановлено єдиної норми тривалості робочого часу на рік. Ця норма є різною для працівників залежно від того, який робочий тиждень встановлений на підприємстві (п'ятиденний чи шестиденний), яка тривалість щоденної роботи, коли встановлено вихідні дні. А тому на підприємствах норма тривалості робочого часу на рік повинна визначатися самостійно, з дотриманням вимог положень КЗпП.

Водночас щороку Мінекономіки надає роз'яснення щодо норми тривалості робочого часу на наступний рік. При цьому слід ураховувати, що напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників, крім працівників, зазначених у ст. 51 КЗпП, скорочується на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні, а напередодні вихідних днів тривалість роботи при шестиденному робочому тижні не може перевищувати 5 годин. Залежно від тривалості робочого тижня, норма робочого часу на рік становить: при 40-годинному робочому тижні – 1994 години; при 39-годинному робочому тижні – 1950 годин; при 38,5-годинному робочому тижні – 1925 годин; при 36-годинному робочому тижні – 1800 годин; при 33-годинному робочому тижні – 1650 годин; при 30-годинному робочому тижні – 1500 годин; при 25-годинному робочому тижні – 1250 годин; при 24-годинному робочому тижні – 1200 годин; при 20-годинному робочому тижні – 1000 годин; при 18-годинному робочому тижні – 900 годин (V. Zhurakivska, 2021).

Відповідно до статті 73 КЗпП у 2022 році на підприємствах, в установах, організаціях робота не проводиться у такі святкові та неробочі дні: 1 січня – Новий рік; 7 січня – Різдво Христове; 8 березня – Міжнародний жіночий день; 1 травня – День праці; 24 квітня – Пасха; 9 травня – День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; 12 червня – Трійця; 28 червня – День Конституції України; 28 липня – День Української Державності; 24 серпня – День незалежності України; 14 жовтня – День захисників і захисниць України; 25 грудня – Різдво Христове (A. Korol', 2021).

Стосовно запровадження скороченого робочого дня чи тижня в Україні, можна зауважити, що вже були спроби ініціювати ці норми з боку активістів, а саме: минулого року було зареєстровано петицію про запровадження 6-годинного робочого дня (за закордонним досвідом), однак її підтримали лише 397 осіб.

Поки що спостерігаємо небажання більшості українських підприємств та організацій запроваджувати такий графік, адже роботодавцям «простіше знати, що людина є на робочому місці з 09:00 до 18:00», навіть якщо вона часто робить перерви на відпочинок на каву чи паління (до речі, одна із закордонних фірм запровадила цікавий спосіб знизити кількість та тривалість перекурів працівників. Роботодавці побудували скляну бесідку для паління, яку розташували прямо посеред одного з цехів. В результаті працівникам було соромно довго та часто курити, знаючи, що за ними спостерігають їхні колеги). Скорочений тиждень може бути вигідний лише тим особам, які працюють на результат і можуть обмежити себе у перервах. Але потрібно зауважити, що це не стосується виробництва та аграріїв, а лише невеликого відсотку ринку праці (V. Khozhainova, 2021).

Роботодавці в Україні вважають поки що недоцільним впроваджувати чотириденку у своїх колективах. Агенція з працевлаштування провела опитування на цю тему та виявила, що лише 5 % респондентів вже працюють 4 дні на тиждень, а 10 % не проти спробувати цей формат. При чому третина опитаних вважають, що графік чотириденного робочого тижня їм не підходить. Взагалі ж не розглядають таку можливість 56 % компаній. На запитання, чи змінилася б політика нарахування заробітної плати в компанії, якби в ній почали працювати 4 дні на тиждень, респонденти відповіли: 17 % – ні; 38 % – платили б менше; 45 % – нараховували б зарплату з врахуванням лише досягнутих результатів (O. Zalyevs'ka, 2021). Результати опитування з економічної точки зору цілком зрозумілі – український роботодавець не бажає платити працівникам тільки за те, що вони є в штатному розпису підприємства, а має намір оплачувати конкретний результат.

Якщо проаналізувати досвід інших країн стосовно введення скороченого робочого тижня, то можна відзначити наступне. У 2022 році у Великобританії тестуватимуть чотириденний робочий тиждень. Експеримент зі скороченим графіком роботи триватиме з червня по грудень. У тестовому проєкті братимуть участь близько 30 британських компаній. Персонал працюватиме чотири дні на тиждень без скорочення зарплати і пільг. Експериментальний проєкт має на меті створити новий підхід, який підвищить продуктивність бізнесу, а також зміцнить психічне і фізичне здоров'я працівників. Передбачається, що робітники збережуть той самий рівень продуктивності, працюючи на один день менше. Втім, деякі компанії пропонують розділити 32 робочі години на п'ять робочих днів.

З позиції сталого розвитку людства, введення чотириденного робочого тижня різко зменшить вуглецевий слід Великобританії та допоможе країні досягти своїх обов'язкових кліматичних цілей (V. Kolomyets', 2021).

Великобританія – не єдина країна, яка тестує чотириденний робочий тиждень. Наприклад, протягом 2015-2019 років в Ісландії провели два масштабних експерименти із скороченого робочого тижня: з 40 до 35-36 годин без зниження зарплати працівникам. Результати показали, що їхня продуктивність залишилась незмінною, а на деяких підприємствах навіть покращилася. Також робітники заявили, що їхнє самопочуття та баланс між роботою та сім'єю стали значно кращими, а випадки стресу чи професійного вигорання зменшились. В експерименті взяло участь 2500 людей і в результаті 86 % робочої сили Ісландії на сьогодні працює за скороченим графіком.

В Японії у 2019 році компанія Microsoft ввела триденні вихідні для працівників. За даними компанії, це допомогло на 40 % збільшити продуктивність, а також вдалось знизити споживання електроенергії і друк паперу. При цьому в компанії паралельно ініціювали й інші управлінські зміни: вдвічі скоротили тривалість зборів керівників та кількість учасників нарад. Комунікувати з колегами дозволили лише через MS Teams. В результаті, в 2021 році в Японії, яка відома своєю жорсткою культурою праці, уряд опублікував плани для заохочення роботодавців переходити на чотириденний робочий тиждень.

Також такі проєкти зустрічаються у Кремнієвій долині у США, де їх називають «Щасливі п'ятниці». Більшість з них демонстрували, що увага працівників зростає, а рівень стресу знижується. У 2019 році білоруська компанія SpurIT також вирішила запровадити для своїх програмістів чотириденку при збереженні зарплати. Водночас гучних досліджень щодо позитивних результатів переходу на чотириденний робочий тиждень в ІТ-компаніях поки не було (<https://lifestyle.24tv.ua>).

В Новій Зеландії у 2020 році компанія Perpetual Guardian запровадила 4-денний робочий тиждень для 250 працівників, виплачуючи зарплатню як за 5 днів роботи на тиждень після успішного двомісячного експерименту. З'ясувалось, що у цей період працівники стали менш роздратованими, більш задоволеними своєю роботою та знаходили більше варіантів аби збалансувати робоче та приватне життя. За результатами експерименту, 78 % працівників заявили, що за 4 робочих днів на тиждень їм легше вдається поєднувати робоче та особисте життя.

У 2021 році такий експеримент запровадили і в Іспанії. Випробування скороченого тижня триватимуть три роки. Щоб допомогти компаніям скоротити робочий час з 40 до 32 годин, уряд виділив 50 мільйонів євро. Зменшувати зарплату працівникам не будуть (I. Troyan, 2022; Ye. Lutsenko, 2021).

Крім України, по 40 годин на тиждень працюють жителі країн СНД і США. В Штатах така норма робочого тижня була введена ще в 40-х роках ХХ століття. Але зараз це актуально для працівників державних компаній, а приватні компанії скоротили цей показник до 35 годин.

Європейський парламент встановив максимальний робочий час протягом 48 годин на тиждень. Деякі країни ввели й свої обмеження. Наприклад, в Нідерландах найкоротша

середньостатистична тривалість робочого тижня – 27 годин. Робочий тиждень в Фінляндії триває 32 години, в Ірландії та Франції – 35, в Данії – 37,5, в Німеччині – 38, в Норвегії – 39, в Греції – 43,7, в Португалії – 48.

В Азії люди працюють набагато більше. В Китаї – 60 годин на тиждень, при цьому перева на обід триває всього 20 хвилин, а відпустка – 10 днів на рік. Так, у 2021 році Китай оголосив про найповільніше зростання населення за 60 років. Місцева влада вважає таку статистику «природним результатом економічного і соціального розвитку Китаю». Центральний банк Китаю закликав усунути труднощі саме для жінок, адже через високі вимоги роботодавців, які не роблять винятків ані для вагітних, ані для тих, хто щойно пережив пологи, жінки прагнуть ставати матерями все рідше.

В Японії стандартний робочий контракт передбачає до 40 робочих годин на тиждень, але зазвичай просування службовими сходишками залежить від кількості часу, який людина проводить на своєму робочому місці. Тому в деяких випадках робочий тиждень доходить до 50 годин. У Таїланді та Індії також шестиденка, більшість працівників працюють до 48 годин на тиждень (<https://news.finance.ua>).

Висновки. Симптоми так званого хронічного професійного стресу або емоційного вигорання є у більше половини опитаних українців, що свідчить про серйозність існування цього синдрому в нашому суспільстві. Нещодавно Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) включила цей розлад до переліку Міжнародної класифікації захворювань 10-го перегляду, відповідне рішення було ухвалене під час 72-ї сесії Генеральної Асамблеї охорони здоров'я.

В Україні Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду є офіційним документом і затверджена наказом МОЗ України від 08.10.1998 р. № 297, тому в Україні синдром емоційного вигорання є офіційно визнаним. Разом з тим, специфічного лікування цього симптому в Україні поки що не розроблено. Зараз ця недуга може лікуватися психологом або психотерапевтом за методиками, що застосовуються при депресіях та інших розладах психіки і поведінки, пов'язаних із соціальними проблемами (О. Bohomolets', 2019).

В деяких закордонних компаніях, які скоротили робочий тиждень, спостерігалось підвищення продуктивності персоналу і зниження професійного вигорання.

На наш погляд, про введення чотириденного робочого тижня в Україні говорити поки що зарано. Про це свідчать як наведені в статті результати опитування роботодавців (більшість з яких проти скорочення тривалості робочого тижня, а якщо і за, то тільки з відповідним скороченням заробітної плати працівникам), так і відсутність чіткого алгоритму організації досягнення п'ятиденних обсягів роботи за чотири робочих дні. Кожне підприємство повинно самостійно встановлювати оптимальний графік роботи в межах годин, передбачених законодавством. При цьому ставлячи на перший план економічну стабільність кожного окремого підприємства чи організації і як наслідок, держави в цілому, потрібно не забувати, що людський капітал – це найцінніше, що є у держави, тому і керівництво держави, і керівництво приватних та державних організацій повинні робити все можливе, щоб українці працювали в гідних умовах, отримували доступ до якісної медичної допомоги та відчували себе щасливими.

Враховуючи наявність існуючих даних про зниження продуктивності праці наприкінці робочого дня, вважаємо за доцільне експериментально дослідити самопочуття та виробіток працівників саме при скороченому робочому дні, а не тижні, і вже надалі надати пропозиції стосовно доцільності введення в Україні скороченого робочого дня або тижня.

References:

1. Bohomolets' O. (2019) Emotsiyne vyhorannya mozhe staty novoyu "epidemiyeu" lyudstva [Emotional burnout can be a new "epidemic" of humanity]. Retrieved from: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bogomolec/5cf0dd9a87b5e/> (accessed 10 January 2022).

2. Choi E., Choi K., Jeong H., Lee M., Ko Y., Han C., Ham B., Chang J., Han K. (2021) Long working hours and depressive symptoms: moderation by gender, income, and job status, *Journal of Affective Disorders*, vol. 286, pp. 99-107. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.03.001>. (accessed 15 January 2022).
3. Kamerāde D., Wang S., Burchell B., Balderson S., & Coutts A. (2019) A shorter working week for everyone: How much paid work is needed for mental health and well-being? *Social Science & Medicine*, vol. 241. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.06.006>. (accessed 21 January 2022).
4. Khozhainova V. (2021) Chotyrydennyi robochyy tyzhden': yak na n'oho perekhodyt' svit i chy mozhlyvo take v Ukraini [Four-day work week: how the world goes to it and whether it is possible in Ukraine]. Retrieved from: <https://suspilne.media/199266-ssa-prosuvatimut-ideu-zustrici-ustristoronnomu-formati-prezidentiv-ukraini-ssa-i-rosii-ermak/> (accessed 12 January 2022).
5. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (accessed 10 January 2022).
6. Kolomiyets' V. (2021) Chotyrydennyi robochyy tyzhden' u Velykiy Brytaniyi dopomozhe skorotyty shkidlyvi vykydy [A four-day working week in the United Kingdom will help reduce harmful emissions]. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/chotiridennij-robochij-tizhden-u-velikij-britaniyi-dopomozhe-skorotiti-shkidlyvi-vykidy> (accessed 23 January 2022).
7. Korol' A. (2021) Normy robochoho chasu na 2022 rik [Working time for 2022]. Retrieved from: https://buh.ligazakon.net/aktualno/11557_normi-robochogo-chasu-na-2022-rk (accessed 11 January 2022).
8. Lee H., Rhie J. (2021) Impact of Long Working Hours and Shift Work on Unmet Health Care Need Among Korean Workers, Safety and Health at Work. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.shaw.2021.09.003>. (accessed 22 January 2022).
9. Lutsenko Ye. (2021) V Ispaniyi vprodovzh tr'okh rokiv testuvatymut' 4-dennyi robochyy tyzhden'. Na pilotnyy proyekt vytratyat' €50 mln [In Spain, the 4-day working week will be tested for three years. The pilot project will spend € 50 million]. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/v-ispantiyi-uprodovzh-troh-rokiv-testuvatimut-4-dennij-robochij-tizhden-na-pilotnij-proyekt-vitratyat-euro50-mln> (accessed 22 January 2022).
10. Ne napruzhuuychys': v yakykh krayinakh naykorotshyy robochyy tyzhden' (infografika) [Without strain: In which countries the shortest working week (infographic)]. Retrieved from: <https://news.finance.ua/ua/news/-/382615/ne-napruzhuuychys-v-yakykh-krayinah-najkorotshyj-robochyj-tyzhden-infografika> (accessed 10 January 2022).
11. Pega F., Náfrádi Bá, Momen N., Ujita Y., Streicher K., Prüss-Üstün A., Descatha A., Driscoll T., Fischer F., Godderis L., Kiiver H., Li J., Hanson L., Rugulies R., Sørensen K., Woodruff T. (2021) Global, regional, and national burdens of ischemic heart disease and stroke attributable to exposure to long working hours for 194 countries, 2000–2016: A systematic analysis from the WHO/ILO Joint Estimates of the Work-related Burden of Disease and Injury, *Environment International*, vol. 154. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106595>. (accessed 15 January 2022).
12. Rugulies R., Sørensen K., Tecco C., Bonafede M., Rondinone B., Ahn S., Ando E., Ayuso-Mateos J., Cabello M., Descatha A., Dragano N., Durand-Moreau Q., Eguchi H., Gao J., Godderis L., Kim J., Li J., Madsen I., Pachito D., Sembajwe G., Siegrist J., K. i Tsuno Y., Ujita J., Wang A., Zadow S., Iavicoli, Pega F. (2021) The effect of exposure to long working hours on depression: A systematic review and meta-analysis from the WHO/ILO Joint Estimates of the Work-related Burden of Disease and Injury, *Environment International*, vol. 155. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106629>. (accessed 16 January 2022).
13. Troyan I. (2022) Chotyrydennyi robochyy tyzhden' u Velykiy Brytaniyi: zarplaty pratsivnykam ne skorochuvatymut' [Four-day work week in the United Kingdom: salaries will not be reduced by employees]. Retrieved from: <https://zaborona.com/u-velykobrytaniyi-testuvatymut-chotyrydennij-robochij-tyzhden-yak-cze-praczyuvatyne/> (accessed 11 January 2022).

14. U Noviy Zelandiyi kompaniya vvela 4-dennyi robochyy tyzhden' bez urizannya zarplatni [In New Zealand the company entered a 4-day work week without cutting salaries]. Retrieved from: https://lifestyle.24tv.ua/u_noviy_zelandiyi_kompaniya_vvela_4_dennyi_robochiy_tizhden_bez_urizannya_zarplatni_n1041908 (accessed 10 January 2022).
15. Zalyevs'ka, O. (2021) Chotyrydennyi robochyy tyzhden': za i proty [Four Days Working Week: Positive and Negative Signs]. Retrieved from: <https://buduysvoe.com/publications/chotyrydennyi-robochyy-tyzhden-za-i-proty> (accessed 10 January 2022).
16. Zhurakivska V. Yu. (2021) Normy robochoho chasu: vstanovlennya ta tryvalist' [Norms of working time: establishment and duration]. Retrieved from: https://buh.ligazakon.net/aktualno/9653_normi-robochogo-chasu-vstanovlennya-ta-trivalst (accessed 15 January 2022).